

MUZIKALE KRONIEK

De strijd rond het „Ghebruik en Onghebruik van 't Orghel”.

IV.

Dan: Voetius. De theologische faculteit te Utrecht wordt door den Woerdenschen predikant Petrus Eijndhoven gevraagd om advies. Ook in Woerden kwam de kerkeraad in conflict met de overheid. De magistraat beval het orgel te gebruiken ter begeleiding van het psalmgezing, de kerkeraad niet wetend wat te doen vraagt om advies van Utrecht. (Dr J. A. Cramer a.w. p. 44.) Het advies „tot oironde der waarheit, met ons eigen handen onderschreven” van Gisbertus Voetius, Andreas Essenius, en Matthias Nethenus wordt 29 Januari 1655 verstrekt. Op de voorgestelde vraag: of de christelike overheyl ten tijde des nieuwen testaments vermogh het spelen van den orgel onder het openbare psalmzingen in de kercke in te voeren, te meer en voornamelijk als sulcks te voeren in geen gebruik is geweest, hebben soo een eerlick versoeck niet konnen of willen afslaan en antwoorden daerom op de bovengestelde vraag aldus:

Eerstelick verstaen wij, dat ordonnantie te maecten, hoe het gesang in de kercke, een stuk sijnde des openbaren godtsdienstes, moet gehouden ende bestiert worden, een piijr kerckelike sake is ende daerom kerckelick behoort te geschieden van de voorgangers der gemeente daer toe gestelt. Ten anderen, alhoewel de musyk een eerlick kunst ende het orgelspeelen voor sich selfs een eerlick oefeninge is en buyten den openbaren godtsdienst in 't privee of in publieke plaetsen tot eerlick vermaeck kan en behoort mede gebruyckt te worden om psalmen ende geestelike liederken te spelen, dat nochtans het orgelspeelen bij den publieken godtsdienst des nieuwen testaments eene onnutte en onstichtelike oefeninge is, dewelcke de gedachten des meerendeels der christenen van de rechte aendacht tot een vleeschelick vermaeck afrekt en den rechten godtsdienst derselven, die in den geest en der waarheit moet geschieden, veel meer belettet als voortsettet. Nu den apostel leert ons, waarop wij in de vergaderinge der geloovigen eigentlick te sien hebben ende tot welck einde alle publieke acten ende oefeningen, die daer gepleegt worden, moeten bestiert worden, als hij 1 Cor. 14:26 aen die van Corinthen aldus schrijft: Wat is 't dan broeders? Wanneer ghij te samen komt, een iegelijk van u, heeft hij eenen psalm, heeft hij eene leere, heeft hij een — (vreemde) — tale, heeft hij eene openbaringe, heeft hij eene uitlegginge: laat alle dingen geschieden tot stichtinge. Den apostel wil dan, dat wij in alles sullen beoogen de stichtinge van de geheele gemeente. Maer daer tegens het orgelspeelen in hem selven en heeft geene bequaemheit tot een algemeene stichtinge en opwekkinge der gemeente Godts tot geestelike aendacht: maer is alleen een dom ende onredelick geluyt, daerom niemandt kan Amen seggen, 1 Cor. 14:16. (Zie hierover de interessante correspondentie van Dr K. Schilder en Jan Zwart: De Reformatie, 14e Jrg. p. 167, 183, 202 v.v.) Daervan Christus, sijne apostelen, de apostelike, ende volgende oude kercken niets hebben geweten. Dewelcke nochtans uijt den jootschen godtsdienst, daerbij Christus ende sijne apostelen opgetrocken waren, lichtelick eenige musijkinstrumenten en spelen in den christelicken godtsdienst des nieuwen testaments hadden konnen invoeren, indien sij sulcks ter gemeener stichtinge dienlick geacht hadden.

Oordeelen daerom, dat de christelike overheit, dewelcke de paelen van haer beroep niet en willen te buyten gaen, ende de bevordering van het rijcke Christi ende den rechten geestelicken godtsdienst der christenen van herten soeckt, in desen deele recht bericht zijnde, het orgelspeelen onder het openbare psalmzingen gants niet en vermogh in te voeren en noch te meer, als sulcks te voren in geen gebruik geweest is. (Dr J. A. Cramer a.w. p. 361/365.)

Het in 1663 verschenen werk van Voet, Politica Ecclesiastica deel I, geeft een afwijzend betoog ook op dit orgelgebruik. Al wordt Huygens' werk niet genoemd, toch moet de schrijver er niets van hebben. Met tal van redenen wil hij zijn standpunt verdedigen. Men gaf zoo gelegenheid tot verder misbruik van de muziek in de kerken. Wekte de schijn overeen te stemmen met Paapsche en Joodsche gebruiken. Wierp een klad op de eerste Hervormers en op de kerken die van stonde aan het orgel hebben afgeschaft. Men handelt tegen het gevoel der meeste leeraren die nog aan den eersten ijver en eenvoudigheid der Hervorming vasthouden. Elke nieuwigheid is gevaarlijk en verdacht, inzonderheid waar de Kerk schijnen zou als tot haar uitbraaksel terug te keeren. Voorts, omdat als men vaststelt dat de eeredienst zoowel door het orgel als door den mond volbracht wordt, de klank gezegd moest

worden ook een deel van den godsdienst te wezen en er dusdoende iets in zou zijn gelegen, dat geenszins tot de middelmatige dingen behoort. Omdat wij bij het toevoegen aan den eeredienst van iets, dat de apostelen niet kenden, hun stilzwijgend beschuldigen en zelfs wijzer dan zij willen zijn. Of wilde men hierlegen inbrengen dat men van de orgels, die toch eenmaal in de Tempelen zijn, zoudoende eenig gebruik kon hebben en een paapsch misbruik ten nutte aanwenden, dan waarschuwt Voetius tegen zekere onvoorzichtigheid des vleesch, welke zoo dikwijls bedrogen uitkwam. Wijst op het voorbeeld der oude Kerk, die op dergelijke grond heidensche gebruiken overnam. Niets mocht gebezigt ten dienste van de kerkelijke samenkomst, wat licht aanleiding gaf tot verkeerdheden en misbruiken, ook al behoorde het tot de middelmatige, niet volstrekt noodzakelijke of nuttige dingen. Indachtig dat het beter is, den slechten boom met wortel en jak uit te roeien, dan dien alleen maar te kappen of te schillen, wenscht hij trouw te blijven aan art. 77 der Nat. Synode van Dordt gehouden in 1578:

„Het gebruik der Orgelen in de Kerken houden wij niet voor goet, insonderheid voor de Predikatie. Daarom achten wij dat de Dienaren behooren te arbeyden, gelykse voor een tydt geduld worden datse, alsoo met den eersten, en op 't allervoeligste weggenomen worden.”

Dat Voetius' vrees voor insluipen van meer muziek niet zoo gezocht was, is wel gebleken uit het laatst der 18e eeuw, toen leervrijheid ook allerlei vocale en instrumentale muziek in de kerken bracht, waarbij, evenals ook later elders, zooals G. Krause in „Geschichte des Musikalischen Lebens in der Evang. Kirche Westfalens von der Reformation bis zur Gegenwart” op blz. 76, voor Duitschland opmerkt, „het optredend Rationalisme een vervlakking van het religieuze bracht en men op grond van verstandelijke overwegingen zocht door gevoelvulde muziek den hoorder een godsdienstige stemming bij te brengen, waarbij echter noch van eenig geloofsbelevens, noch van een hernieuwd kunstscheppen sprake was of kon zijn.”

Dat ook Voetius inwendig niet zoo heel veel heil verwacht heeft van een gemeenschappelijk optrekken van orgel en gemeente; intuïtief gevoeld moet hebben dat het nut daarvan voor een verbeterd kerkgezing zoo groot niet zou blijken te zijn in de toekomst, als de voorstanders er zich van voorstelden, kan allicht verondersteld en aangenomen worden. Ook in dit opzicht zou de latere geschiedenis hem gelijk geven, die nog, bij monde van Georg Rietschel in „Die Aufgabe der Orgel im Gottesdienste bis in das 18. Jahrhundert” laat zeggen, als deze in zeker opzicht den Lutherischen Claus Harms bijvalt in diens bestrijding van het orgel bij den gemeentezang: Dat Harms met zijn oordeel daarin gelijk heeft, namelijk dat doorgaans de overal gebruikelijke orgelbegeleiding bij het gemeenschappelijk zingen niet ten goede komt aan het echte, levendige, frissche meedoen. Ik heb vaak gelegenheid gehad om op te merken dat op dorpen, in kerken waar nog geen orgels stonden, het gemeentegelied bijzonder krachtig en goed was. De gemeente was tot zelfstandig uitvoeren aangewezen en niet geleerd op het orgel te steunen. Aan de andere zijde waagt een gemeente zich maar half zoo krachtig, zoodra het orgel waaraan zij gewoon is, mankeert!”

Huygens' pennevrucht werd nog in 1660 herdrukt, zoodat verschillende steden waaronder Nijmegen in 1662 besluiten tot orgelspel bij het zingen der psalmen. Om de gemoederen tot loven en danken van God almachtig, te meer op te wekken.

Weer anderen, hieronder vooral dorpsgemeenten, weren het instrument van het psalmgezing. Maar „in allen middelmatighen dingen sullen gheen Kercken verachtet worden, die een ander wijze gebruycken dan wij doen”. (F. L. Rutgers a.w. p. 252.) Andere kwesties vorderen de aandacht. De publieke orgelstrijd heeft uit.

Tot psalmen en gebeen
Wordt 't orgel recht gebruykt

had Ds Revis in 1625 gezongen.

„Als ook zingen ende spelen, alwaer voornemelijk op het geestelijk psalmodieeren te letten staet” luidde het voor de beleydtkonstenaers in het waarschijnlijk tusschen 1619 en 1628 opgesteld plan tot stichting eener Nationale Universiteit. (Dr H. H. Kuiper: De opleiding tot den Dienst des Woords bij de Gereformeerden II p. 622.)

„Ende in observantie is, daghelijcx voor de predicatie te worden gespeelt, door 't frequenteren van twelcke so wel den voorsanger, als de luyden die te kerke syn te vaster werden in den toon gestelt, ende dies te meerder in de const van musyk, ende wel zingen van de psalmen geoeffent”, draagt Haarlem in 1634 den orgelist op.

Zoo hadden predikanten en vele goede vrienden van de kloke meesters op het orgel, voorbereiden dag waarop dit kostelick speeltuygh der gemeente hulpdienst zou bewijzen. Na de periode waarin er de hoeren en guichelaars bij dansten, was het verlangen gegroeid om tegen de wereld-

sche Madrigalen, tegen de lichte deunen, de Psalmen Davids, dan sus dan soo, in al de vaten van de const te vergieten; Ook was nu de tijd gerijpt voor tien of twintig min of meer maten vooruit, welke stemmen en herten der hoorders helpen bereiden tot die zedige aandacht in het uitspreken van de heilige woorden vereischt.

Wat zulk een reformatorisch streven uitwerkte? „Tot de bevordering der litteratuur van tokkata voorspelen, choraal bewerkingen, ontwikkeling van zangthema's in fantasia, ricercare of fuga was een dergelijk gebruik uiterst vruchtbaar.” (Dr v. d. Meuren: Het Orgel in de Nederlanden p. 206.) Een onverdacht getuige voor Kuypers woord: „toch mag daarom niet voorbij gezien, dat met name het Calvinisme, juist door de secularisatie van de kunst te bevorderen, den machtigen stoot gaf tot die latere ontwikkeling der kunst, die haar algemeen menschelijk karakter weer tot haar recht deed komen”. (Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid dl. 3 p. 342.)

Nu, bij het zien van den intocht van het orgel in den eeredienst ga ieder orgelist zijn werkwijze eens na, 't zij kloke meester of dilettant.

Met een variatie op Huygens, hun onpartijdige verstanders zijn verlicht genoeg om door het duister hunner slechte gewoonten heen te zien. Zij hebben hert genoeg om die te durven afkeuren. Dan zoeken ieder zijn taak en kracht in de tien of de twintig maten vooruit. Alzoo dringend en dwingend de schaar herboren profeten, priesters en koningen tot het „Zingt den Heere een nieuw Lied!” Hun taak. Hallelloe-jah.

Zaandam.

S. ZWART Jz.

HET BOEK VAN DE WEEK

Sovjet-Rusland en het Christendom.

Enkele weken geleden is onder bovenstaanden titel een boek verschenen van den doopsgezinden predikant Frits Kuiper.

De belangstelling voor Rusland neemt nog steeds toe; door de bloedige gebeurtenissen der laatste maanden wordt de vraag naar de toestanden en het lot van den bolsjewistische staat steeds dringender gesteld.

Immer heeft het Marxisme aan de menschheid voorgehouden, dat de organisatie van het stoffelijk leven vanzelf een geestelijke vernieuwing zou veroorzaken, dat een economische en sociale omwenteling haar van alle onderdrukking kon bevrijden. Met verbijsterende klaarheid geeft de hedendaagsche Sovjet-republiek een antwoord op die beweringen: de meedoogenlooze vervolgingen, welke talloze leiders en ondergeschikten in den dood joegen, zijn een demonische bespotting van de schoone beloften, waarmede de menschen in verrukking gebracht werden. De minachting van het geestelijk leven wrekt zich geducht; de verwerping der Christelijke moraal heeft bittere gevolgen.

Met hoon en smaad is de Christelijke Kerk in Rusland overloden; op de meest wrede wijze zijn haar leden gekweld. De maatschappij had God niet noodig; het geloof in den Schepper belemmerde zelfs, zoo beweerden de bolsjewisten, haar ontwikkeling. Aan het Russische volk moest duidelijk gemaakt worden, dat het vertrouwen op een „bovennatuurlijke macht” alle energie doodde en allen vooruitgang onmogelijk maakte. Slechts dan kon de mensch zich ten volle ontplooien en de gemeenschap waarlijk dienen, wanneer hij vrij was van God.

Ook op deze uitdagende taal is het antwoord niet uitgebleven: wantrouwen en haat verteren de samenleving, welke Gods geboden vertrad.

Gaat de Christelijke kerk wel vrijuit? Is zijzelf niet mede de oorzaak, dat de strijd tegen haar ontbrandde?

Ds Kuiper werpt die vragen op; hij beschouwt de bolsjewistische revolutie als een historisch-onvermijdelijke daad, en wil haar uitingen, in het bijzonder die op geestelijk terrein, begrijpelijk maken.

De genoemde predikant wijst op de positie, welke de vorstelijke heerschers in de „Oostersch-Orthodoxe” Kerk innamen; zij was, zegt hij, „niet uitsluitend — maar toch steeds ook — een instelling tot religieuze verheerlijking van den Czaar”. Dat was eens haar glorie, dat werd later haar ondergang: „Wie opstand predikt”, gaat hij verder, „moet wel met een dergelijke Kerk in botsing komen”.

In de jaren na de vestiging van de bolsjewistische heerschappij, steunde, aldus Ds Kuiper, de Kerk bovendien steeds de tegenstanders van het nieuwe bewind. Zij koos de partij der contra-revolutionairen, sympathiseerde met de „nieuwe rijken”, die zich tijdens de periode der „Nep” omhoog werkten, en verbond zich met de „koolakken”, de zelfstandige boeren, die eveneens in